

ks. dr hab. Grzegorz Godawa, prof. ucz.
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kraków, 11.03.2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Aldony Rumińskiej-Szalskiej
pt. *Poczucie jakości życia a style życia emerytowanych nauczycieli*,
napisanej pod kierunkiem naukowym dr. hab. Henryka Nogi, prof. UKEN, s. 448.

1. Uwagi ogólne

Styl życia i poczucie jakości życia na emeryturze są związane z określonym stanem prawnym i psychospołecznym, w którym dotychczasowy pracownik sektora edukacji przestaje być aktywny zawodowo. „Emerytowani nauczyciele” to określenie, które stosujemy ze względu na rangę tego zawodu, a może także dlatego, by pokazać, że nauczyciel, nawet po przejściu na emeryturę, pozostaje nim w świadomości społecznej. Jednocześnie należy pamiętać, że nauczyciele, jako grupa zawodowa charakteryzująca się wysokim poziomem zaangażowania zawodowego, często doświadczają trudności w adaptacji do nowej roli społecznej po zakończeniu aktywności zawodowej. Z tego względu potrzebna jest głęboka refleksja naukowa nad zagadnieniem funkcjonowania nauczycieli emerytów.

Dysertacja autorstwa p. mgr Aldony Rumińskiej-Szalskiej odpowiada na to zapotrzebowanie. Praca doktorska pt. *Poczucie jakości życia a style życia emerytowanych nauczycieli* stanowi cenne opracowanie poświęcone zagadnieniu jakości życia wśród osób, które zakończyły aktywność zawodową w obszarze edukacji. Autorka recenzowanej dysertacji podjęła się ważnego, ale niełatwego zadania, które miało przybliżyć zagadnienie poczucia jakości życia emerytowanych nauczycieli. Dobrym posunięciem było odniesienie tej zmiennej do stylów życia seniorów i innych zmiennych objaśniających. Dobrze się stało, że tak ważne zagadnienie społeczne i pedagogiczne zostało opisane z perspektywy teoretycznej, a także wyjaśnione na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych. Praca stanowi cenny wkład w badania nad sytuacją seniorów w Polsce, a zwłaszcza tych, którzy są na emeryturze bądź zbliżają się do tego okresu.

2. Temat i obszar badań

Temat pracy został sformułowany prawidłowo. Jest on precyzyjny, zwięzły i zawiera wszystkie istotne zmienne, których związki zbadano. Przedstawia zagadnienie poczucia jakości życia w odniesieniu do stylów życia emerytowanych nauczycieli. Recenzowana dysertacja wpisuje się w obszar nauk społecznych, obejmując takie dyscypliny jak gerontologia, psychologia, pedagogika społeczna, pedagogika rodziny, pedeutologia i socjologia.

Co ważne, Autorka prezentuje pozytywne podejście do badanej rzeczywistości, które wyraża się w założeniu, że starość „pomimo nagłych lub stopniowo pojawiających się trudności i ograniczeń, pełna jest perspektyw, możliwości i szans rozwojowych” (s. 15). To założenie jest obecne w całej pracy i nadaje jej motywujący wydźwięk, zwłaszcza w odniesieniu do społecznego postrzegania nauczycieli emerytów oraz postulowanych działań podejmowanych na rzecz podnoszenia jakości życia seniorów.

3. Struktura pracy

Praca posiada klasyczną strukturę, właściwą pracom z zakresu nauk społecznych. Układ pracy jest logiczny i przejrzysty. Pierwszą część stanowi analiza literatury przedmiotu, w której Autorka wykazała się dużą wnikliwością i umiejętnościami eksploracyjnymi. Druga część dysertacji ma charakter empiryczny i opisuje założenia metodologiczne badań własnych, uzyskane wyniki oraz ich interpretację. Praca składa się ze wstępu, siedmiu numerowanych rozdziałów, w tym trzech rozdziałów teoretycznych, rozdziału metodologicznego, prezentacji wyników badań, dyskusji i wniosków (z podsumowaniem i implikacjami praktycznymi), aneksów, spisów rycin, tabel i bibliografii.

4. Merytoryczne aspekty pracy

Wstęp do dysertacji zawiera wprowadzenie w tematykę badań, wskazuje na powody zainteresowania Autorki emerytowanymi nauczycielami, określa cel badań empirycznych i prezentuje strukturę pracy. Wartość naukową wstępu z pewnością wzmocniłoby przytoczenie najważniejszych publikacji na badany temat, które w dalszej części pracy są dogłębnie analizowane.

Pierwszy rozdział przedstawia problem starzenia się i starości w odniesieniu do zmian społecznych zachodzących w Polsce. Opisano psychologiczne, zdrowotne, ekonomiczne i społeczne uwarunkowania funkcjonowania osób w podeszłym wieku. Autorka zwróciła uwagę na skutki tych zmian w życiu seniorów. Rozdział ten został napisany poprawnie, z wykorzystaniem dużej liczby publikacji i wnikliwą analizą ich treści. Autorka ze znanstwem ukazała teoretyczny kontekst badań. Ten niewielki, ale ważny rozdział wprowadza czytelnika do bardziej szczegółowych rozważań.

Drugi rozdział jest skoncentrowany na problematyce poczucia jakości życia seniorów oraz ich stylów życia. Opisano wybrane komponenty stylów życia, omówiono ich typologię oraz dokonano przeglądu stanu badań nad jakością życia i stylami życia seniorów. Na podstawie analizy literatury przedmiotu Doktorantka zaproponowała własną definicję poczucia jakości życia osób starszych w ujęciu subiektywnym i personalistycznym, obrazując ją modelem (s. 48-49): „Poczucie jakości życia jest złożonym, wieloaspektowym konstruktem określającym refleksyjną i cenną relację pomiędzy wewnętrznym psychofizycznym potencjałem człowieka a możliwością jego uzewnętrzniania się i realizacji w różnych płaszczyznach funkcjonowania. Jest ono wyrażone opinią dotyczącą własnego życia dokonaną z punktu widzenia codziennych doświadczeń w kontekście ustalonych komponentów poddanych analizie teoretycznej i empirycznej. Są nimi: poczucie satysfakcji życiowej, poczucie sensu życia, poczucie szczęścia, poczucie realizacji, poczucie koherencji”.

Podobnie postąpiła, definiując styl życia osób w podeszłym wieku jako „dobrowolny, refleksyjny wybór osobistej koncepcji życia, realizowanej w formie określonego modelu życia, poprzez preferowane aktywności i aspiracje życiowe oraz postawę wobec starzenia się, celem kształtowania i urzeczywistniania poczucia jakości życia i kreowania własnej tożsamości” (s. 65). To dwa przykłady twórczej inicjatywy Doktorantki, która zdecydowała się na przyjęcie autorskich, kluczowych dla pracy definicji. Należy docenić te decyzje, jak również inne autorskie sformułowania, np. „pomyślne życie w wieku senioralnym” (s. 67).

Trzeci rozdział dysertacji przybliży etap życia nauczycieli po zakończeniu aktywności zawodowej. Poruszono w nim prawne aspekty zakończenia pracy zawodowej, a także psychospołeczne aspekty funkcjonowania nauczycieli emerytów. Podkreślono znaczenie strategii przystosowawczych do nowej sytuacji życiowej, opisano determinanty związane z wyłączeniem zawodowym nauczyciela. Autorka przeprowadziła pogłębioną analizę tej problematyki, odwołując się do danych teoretycznych i empirycznych, które dotyczą funkcjonowania nauczycieli emerytów w Polsce i za granicą. Przeprowadziła także charakterystykę determinantów pomyślnego starzenia się emerytowanych nauczycieli. Rozdział ten zasługuje na docenienie ze względu na szeroką perspektywę ujęcia zagadnienia.

Rozdział metodologiczny zawiera wszystkie niezbędne treści warunkujące przygotowanie i przeprowadzenie badań empirycznych. Autorka określiła przedmiot i cele badań, problematykę, hipotezy, zmienne i wskaźniki. Warto podkreślić dokładność i logiczność w operacjonalizacji problematyki badań, a także adekwatność hipotez do problemów. Doktorantka wyjaśniła zasadność wyboru metod i technik badawczych, a także opisała zastosowane narzędzia. Po raz kolejny z uznaniem należy docenić trud Autorki zmierzający do

przeprowadzenia badań zgodnie z metodologią nauk społecznych. Na szczególne docenienie zasługuje dobór narzędzi badawczych. Doktorantka posłużyła się standaryzowanymi testami, a także opracowała własne narzędzia badawcze. Świadczy to o jej dobrym warsztacie metodologicznym.

Piąty, bardzo obszerny i treściwy rozdział zawiera wyniki przeprowadzonych badań. Doktorantka ukazała związki pomiędzy komponentami poczucia jakości życia nauczycieli seniorów oraz stylami życia, z uwzględnieniem czynników socjodemograficznych, zdrowotnych i społecznych. Całość analiz, mimo obszerności i dużej szczegółowości ujęcia, jest spójna i logiczna. Autorka dysertacji przeprowadza czytelnika przez zawile niekiedy porównania i związki. Czyni to jednak z konsekwencją obecną na każdym etapie realizowania celów badań autorskich.

W rozdziale szóstym Doktorantka przeprowadza weryfikację hipotez, przez co umiejętnie zamyka ważny etap przeprowadzonych badań. W ostatnim rozdziale Autorka dysertacji odnosi uzyskane wyniki do osiągnięć innych badaczy, przez co osadza je w kontekście teoretyczno-empirycznym. Należy podkreślić rzetelność i dokładność w przeprowadzeniu dyskusji, która nie jest jedynie przytoczeniem opublikowanych wyników badań, ale także swoistym dialogiem nawiązanym z wynikami badań własnych. Ważne są także implikacje praktyczne, które odnoszą się do działań ukierunkowanych na osoby starsze, ze szczególnym uwzględnieniem profesji zawodowej nauczycieli.

Niewątpliwie dysertacja napisana przez p. mgr Aldonę Rumińską-Szalską jest pracą, która posiada bardzo mocne strony. Oprócz wcześniej wymienionych warto podkreślić również interdyscyplinarne ujęcie zagadnienia, liczebność grupy badawczej, duże uszczegółowienie badanego zagadnienia, umiejętność opracowywania autorskich modeli i osadzenie badań w praktyce wspierania nauczycieli seniorów.

Mając na uwadze wysoką ocenę recenzowanej pracy doktorskiej, warto wskazać kilka uwag i sugestii, które – uwzględnione w przygotowaniu wydania monografii – jeszcze bardziej wzmocnią jej naukowość i czytelność przekazu.

Poszczególne rozdziały zawierają inspirujące motta, które zapowiadają ich zawartość. Wydaje się, że warto umieścić szersze wprowadzenia na początku rozdziałów, a na końcu – podsumowania. Ułatwiłoby to czytelnikowi zaznajomienie się z treścią rozdziału. Autorka wielokrotnie podkreśla, że w swojej pracy stosuje podejście personalistyczne, co jest w pełni uzasadnione. Warto jednak nieco szerzej przedstawić filozoficzne źródła personalizmu i omówić wybraną koncepcję tego nurtu.

5. Poprawność językowa

Język pracy jest bardzo poprawny, zwłaszcza pod względem stylistycznym. Autorka używa precyzyjnych, fachowych określeń, a jednocześnie stosuje zwroty i konstrukcję zdań, które nadają tekstowi lekkość. Praca jest również poprawna pod względem interpunkcji i gramatyki. Nieczęsto zdarza się, że dysertacja doktorska jest na etapie recenzji tak uporządkowana.

6. Aparat krytyczny i bibliografia

Przypisy dolne zawierają odniesienia do bardzo dużego zasobu publikacji. Przypisy są uporządkowane i starannie opracowane. Zamieszczone w przypisach komentarze i przeprowadzone dyskusje podnoszą wartość naukową pracy. W przygotowaniach pracy do druku warto podzielić numerację przypisów na każdy rozdział, a także skorygować stosowanie odnośnika „por.”. Bibliografia obejmuje 41 stron wydruku, co świadczy o bardzo dużej liczbie zawartych w niej publikacji. Nie brak wśród nich tekstów obcojęzycznych. Autorka pokazała, że posiada dobrą orientację w omawianej tematyce, potrafi analizować i dokonywać syntezy uzyskanych wyników. Biegle posługuje się wiedzą z zakresu różnych dyscyplin, ze szczególnym uwzględnieniem nauk społecznych. Bibliografia zawiera klasyczne publikacje dotyczące omawianej tematyki, jak również znacznie nowsze książki i artykuły.

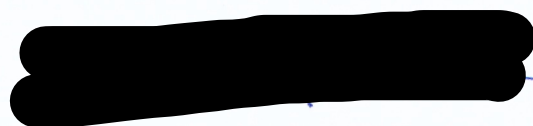
W całości bibliografii niektóre zapisy są nieścisłe, np. niewłaściwa datacja publikacji K. Appelt, J. Wojciechowska, Poznań 2012 (2002) czy błędna nazwa wydawnictwa publikacji A. Stopińskiej-Pająk.

7. Konkluzja

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej jest pozytywna. Dysertacja napisana przez p. mgr Aldonę Rumińską-Szalską została poprawnie przygotowana pod względem teoretycznym i metodologicznym, a także została odpowiednio zredagowana. Dysertacja jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Potwierdza ona wiedzę teoretyczną Autorki, a także umiejętność projektowania i realizowania projektów badawczych w dziedzinie nauk społecznych, zwłaszcza w zakresie dyscypliny pedagogika. Warto podkreślić wielodyscyplinarny wymiar dysertacji. Wskazane przeze mnie braki nie podważają wartości recenzowanej pracy. Są raczej uwagami, które warto uwzględnić w procesie publikacji wyników badań.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, uważam, że dysertacja p. mgr Aldony Rumińskiej-Szalskiej spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2021478 t.j. ze zm.) i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie, biorąc pod uwagę bardzo dobrze zrealizowany proces badawczy oraz ponadprzeciętną wartość naukową recenzowanej pracy, wnioskuję o jej wyróżnienie. Uzasadnienie tego postulatu zostało zawarte w niniejszej recenzji w punktach, które podkreślają walory dysertacji. Wyróżnienie pracy będzie docenieniem warsztatu badawczego Doktorantki oraz podkreśleniem znaczenia uzyskanych wyników dla szeroko rozumianego obszaru edukacji seniorów.

A black rectangular redaction mark covering the signature of the reviewer.